

Effectiveness Rate of the Components of Citizenship Values in the Primary School Curriculum

بررسی میزان اثر بخشی مؤلفه‌های ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی

Nayer Sabaghi, Zohreh Sadatmand

¹MS, Khorasgan (Esfahan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

²Assistant Professor, Educational Sciences Department, Khorasgan (Esfahan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran

نیر صباغی^{*}، زهره سعادت‌مند

^۱کارشناسی ارشد، واحد خوراسگان (اصفهان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران
^۲آستادیار علوم تربیتی، واحد خوراسگان (اصفهان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

Abstract

The present study was conducted with the aim to investigate the effectiveness rate of components of citizenship values in curriculum of the primary school. The research method was descriptive survey. The statistical population was consisted all of primary school teachers of Urmia. In order to determine the sample volume, 219 teachers were selected by using the clustering-randomized sampling method at the probability level of 95% and with the probability precision of 0.05. The measurement tool was the researcher-made questionnaire including 59 items according to Likert scale consisting of responsibility, respecting others' rights, patriotism and personal discipline. Content reliability was used for determining the reliability of the research tool. The validity of the questionnaire was estimated based on the cronbach's alpha coefficient of 0.85. Data was analyzed in two levels of descriptive statistics including percentage, mean, standard deviation and inferential statistics including one-variable-T, independent-T, correlated, one-way variance analysis and LSD tests. The findings showed that the mean score of the efficiency of citizenship values has been 3.99 for the responsibility, 3.89 for respect to others' rights, 3.85 for patriotism and 3.81 for personal discipline. Observed F at the level of $P \leq 0.05$ was significant. Therefore, there was a difference between the effectiveness rates of citizenship values. The highest rate of effectiveness was related to responsibility and the lowest rate was related to personal discipline. The comparison of mean score of effectiveness of citizenship values from the viewpoint of teachers based on gender, educational degree and service records showed the difference between female and male teachers regarding the patriotism.

Keywords: Citizenship values, Curriculum, Citizenship, Responsibility, Patriotism, Personal discipline

چکیده

پژوهش حاضر، با هدف بررسی میزان اثربخشی مؤلفه‌های ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی انجام گرفت. روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی بود. جامعه آماری پژوهش را کلیه آموزگاران مقطع ابتدایی شهر ارومیه تشکیل دادند که ۲۱۹ نفر آموزگار از طریق نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه محقق ساخته شامل ۵۹ سؤال بسته پاسخ بود که مؤلفه‌های مسؤلیت پذیری، احترام به حقوق دیگران، میهن دوستی و نظم شخصی را در بر گرفت. اعتبار پرسشنامه بر اساس ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۵ برآورد گردید و برای تعیین روایی ابزار پژوهش از روایی محتوایی و صوری استفاده شد؛ تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی (درصد، میانگین، انحراف معیار و آمار استنباطی t) تک متغییره، مستقل، همبسته، تحلیل واریانس یک راهه) صورت گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد که میانگین نمره اثر بخشی ارزش‌های شهروندی در زمینه مسؤلیت پذیری ۳/۹۹، احترام به حقوق دیگران ۳/۸۹، میهن دوستی ۳/۸۵ و نظم شخصی ۳/۸۱ بوده است. F مشاهده شده در سطح $p > 0.05$ معنادار بود. بیشترین میزان اثر بخشی مربوط به مسؤلیت پذیری با میانگین ۳/۹۹ و کمترین مربوط به نظم شخصی با میانگین ۳/۸۱ بود. مقایسه میانگین نمره میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی از دیدگاه آموزگاران نمایان ساخت که اختلاف میان دیدگاه‌های آموزگاران مرد و زن پیرامون میهن دوستی معنادار بوده است. **واژگان کلیدی:** ارزش‌های شهروندی، برنامه درسی، شهروندی، مسؤلیت پذیری، میهن دوستی، نظم شخصی

مقدمه

شهروندی زاینده زیستن در دنیای معاصر است. شهروندی با تأکیدی تازه در تلاش است تا با ایجاد تفاهم در زندگی اجتماعی، راه پیشرفت و ارتقای جامعه را هموار سازد. شهروندی طرح سؤالاتی است پیرامون ماهیت جامعه، عدالت، مراقبت، مسئولیت، دولت، آزادی، تعاملات اجتماعی، احترام و به ویژه احترام به ارزش‌ها که علاوه بر نوع ارتباط هر فرد با چنین موضوعاتی، نوع واکنش افراد را نیز شامل می‌شود (فتحی و اجارگاه و واحد چوکده، ۱۳۸۵). ویژگی‌های شهروندی عبارت است از اندیشه ورزی و ژرف اندیشی، سعه صدر و تحمل اندیشه‌های مخالف، قانون‌گرایی و قانون‌پذیری، احساس خود ارزشمندی، عزت و اعتماد به نفس، تمایل به رقابت سازنده، تقویت روحیه پرسشگری و کنجکاوی، تمایل به تفکر خلاق و واگرا در حل مسائل مبتلا به محیط پیرامون، توانایی و جرات ابراز اندیشه که مفهوم شهروندی مبتنی بر آنها است (مهرمحمدی، ۱۳۷۷). آموزش شهروندی و آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی، زمینه و بستر مناسب را برای یک شهروند خوب بودن، برقراری نظم و امنیت در جامعه، افزایش میزان مشارکت مدنی افراد، رعایت حقوق سایر شهروندان و ارتقای فضیلت جامعه‌ی شهری را میسر می‌کند و سطح فرهنگ، اندیشه و معلومات افراد را بالا می‌برد (سپینانی و همکاران، ۱۳۸۶). اگر چه آموزش‌های مدنی یا شهروندی به اشکال مختلف در بیشتر کشورها متداول بوده است، اما این روزها توجه بیشتری را به خود معطوف ساخته است. به گونه‌ای که برخی از نویسندگان این آموزش‌ها را نجات بخش بحران در دنیای معاصر می‌دانند (بیرزیا، ۲۰۰۰). لذا تغییر محتوا و جهت‌گیری برنامه‌های درسی از جمله مسائلی است که زمینه ساز اصلاح و تغییر در مبانی برنامه ریزی درسی و چهارچوب برنامه درسی ملی در بسیاری از کشورها شده است. در حال حاضر بسیاری از نظام‌های آموزشی به دنبال ارائه دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های مورد نیاز برای آماده سازی فراگیران در برخورد با مسائل و چالش‌های زندگی آینده آنان هستند و با استفاده از سیاست‌های راهبردی گوناگون امکان رشد و گسترش مبانی آموزش مداوم را به عنوان فرآیندی که برنامه‌های درسی تسهیل کننده آن

است، دنبال می‌نمایند (اولیور و هیتز، ۱۹۹۴). یکی از وظایف نهادهای تربیتی آماده کردن افراد جهت زندگی اجتماعی است. برای این که به گونه مؤثر در زندگی اجتماعی شرکت کنند باید واجد شرایط و صلاحیت‌هایی ویژه باشند. تا وقتی که افراد یک جامعه مهارت‌ها و عادات معینی را در خود رشد ندهند، نمی‌توانند وضعی توأم با موفقیت و رضایت خاطر در زندگی اجتماعی برای خود به وجود آورند. بر پایه این اصل، برخی از مرئیان یکی از وظایف مدرسه را رشد و توسعه مهارت‌ها و ویژگی‌های لازم در میان افراد می‌دانند. برخی از این صلاحیت‌ها به اختصار عبارتند از: مهارت‌های ارتباطی یا قوای مربوط به تفهیم و تفهم، مهارت در به کار بردن روش علمی یا روش حل مسأله، معلومات و مهارت‌های لازم جهت فهم اقوام و ملل، مهارت‌های لازم جهت حفظ سلامت جسم و قوای نفسانی، مهارت‌های لازم جهت اجرای وظایف مدنی و مهارت‌های حرفه‌ای (شریعتمداری، ۱۳۸۵).

آموزش و پرورش دوره ابتدایی که به نام‌های تعلیمات اجباری، آموزش همگانی و آموزش عمومی خوانده شده است، نخستین گامی است که در جهت آموزش افراد برای زندگی برداشته می‌شود و باید هدف آن آموزش دانش‌ها و مهارت‌هایی باشد که ارزش همگانی دارد و مورد نیاز همگان است (گارسیا و خوزه، ۱۳۷۴).

با توجه به اهمیت و لزوم پژوهش‌های متعدد در حوزه اثر بخشی ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی، این سؤال مطرح می‌شود که میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی به ویژه احترام به حقوق دیگران، نظم شخصی، مسؤولیت‌پذیری و میهن‌دوستی در برنامه درسی دوره ابتدایی چقدر است؟ بنابراین پژوهش حاضر در نظر دارد تا با سنجش اثر بخشی ارزش‌های شهروندی تأثیر ارزش‌های شهروندی در زمینه‌های هویت ملی - فرهنگی، هویت مذهبی، هویت جهانی، هنجارها، مردم‌سالاری و مشارکت را در برنامه درسی دوره ابتدایی و این که آن ارزش‌ها تا چه میزان از طرف دانش‌آموزان رعایت می‌شود، بررسی کند.

مطالعات آرتور و بیلی (Arthur, Bailey, 2000) نشان داد که آموزش شهروندی به صورت اساسی با آموزش

اجتماعی تمرکز بر توسعه مهارت تفکر در دانش‌آموزان است.

در تحقیقی توسط فالکوئیست (Fahlquist, 2008) انجام شد، مسؤلیت‌های اخلاقی امروزه از مرزهای ملی فراتر رفته تا جایی که مسؤلیت‌های اخلاقی وجه جهانی پیدا کرده است و پاسخگویی در برابر مسائل زیست محیطی از جمله این مسؤلیت‌هاست.

پژوهشی توسط اسکوجن (Skogen, 2010) با عنوان «فرایند آموزش شهروندی» انجام شد. وی بر این باور است که باید بین ارزش‌هایی همچون آزادی و مسؤلیت پذیری در فرایند نسل آینده نوعی تعادل برقرار شود و از آن به عنوان ارزش یاد شود و هنجارهای که بر آنها تأکید دارد آزادی و مسؤلیت پذیری است.

آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵) در تحقیقی که تحت عنوان «لحاظ کردن ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی برای تدریس در دوره دبستان» انجام دادند به این نتیجه رسیدند که ارزش‌های ارائه شده برای نظر خواهی که در ۷ مقوله یا متغییر اساسی با عناوین هویت فردی، ملی - فرهنگی، هنجارها، هویت مذهبی، هویت جهانی، مردم سالاری مطرح شده بود به صورت منسجم برای آموزش در دوره دبستان با توجه به سن و پایه تحصیلی توصیه و تأیید می‌شود.

سپیانی و همکاران (۱۳۸۶) پژوهشی پیرامون شیوه‌های آشناسازی دانش‌آموزان دوره متوسطه فریدون‌شهر با حقوق شهروندی انجام دادند. حاصل این پژوهش نشان داد که آموزش‌های اجتماعی با میانگین ۳/۸۲، آموزش‌های فرهنگی با میانگین ۳/۷۷، آموزش‌های اداری - سیاسی با میانگین ۳/۶۶، آموزش‌های اقتصادی با میانگین ۳/۵۸ در آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی مؤثر است. همچنین با مقایسه انواع آموزش‌های مؤثر به آشناسازی دانش‌آموزان با حقوق شهروندی آشکار شد که در مجموع با توجه به پایه تحصیلی و جنسیت بیشترین تأثیر مربوط به آموزش اقتصادی بوده است.

سیف نراقی و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهش خود با عنوان «بررسی مقایسه‌ای دیدگاه کارشناسان و معلمان شهر قزوین به لحاظ نارسایی‌های آموزش و تربیت شهروندی در

اخلاقی مرتبط و نقطه تلاقی آموزش و پرورش و سیاست است. به نظر ایشان آموزش شهروندی تعهد به داشتن ظرفیت پاسخ‌گویی و آمادگی ایجاد و تقویت سواد سیاسی را در افراد در بر می‌گیرد.

تحقیقی توسط کر (Keer, 2002) انجام شد که در آن از دو رویکرد تربیت شهروندی محافظه کار و تربیت شهروندی پیشرفت گرا تحت عنوان تربیت برای شهروندی یاد می‌کند و نتایج نشان داده است که رویکرد محافظه کار از لحاظ برنامه ریزی و اجرا آسان، اما از فایده و مطلوبیت چندانی برای یادگیرندگان برخوردار نیست، چرا که موضوع محوری، به خاطر سپاری و به یادآوری اطلاعات و دانش از پیش تعیین و تهیه شده، مد نظر است و در رویکرد پیشرفت گرا اقدامات و فرصت‌هایی تدارک دیده و انجام می‌گیرد تا دانش‌آموزان از جنبه دانشی، نگرشی و توانشی مهیا شوند و بتوانند در نقش‌های اجتماعی و مسؤلیت‌هایی که دیر یا زود در زندگی بزرگسالی با آن مواجه می‌شوند، به گونه‌ای مثبت و سازنده رفتار نمایند.

میدلتون (Middleton, 2003) نیز در پژوهش خود نشان داد که نیاز ضروری شهروندان فراگرفتن مهارت‌هایی برای شهروندی است که این تعهدها عبارتند از: توانایی گفتگو، برنامه ریزی مالی، انتخاب صحیح، مهارت‌های استفاده از رسانه‌های جمعی، به دست آوردن سرمایه، انتخاب همسر متعهد به جامعه، استفاده از فناوری به عنوان یک فعالیت گروهی، استفاده از اینترنت برای یک فعالیت شهروندی، مسؤلیت در برابر توسعه، مشورت و انتخاب کار، تبلیغات و بازاریابی.

تحقیقی توسط بون و همکاران (Boon et al, 2005) انجام شد. با توجه به این پژوهش، در طول تاریخ تعلیم و تربیت سنگاپور مطالعات اجتماعی به عنوان درس اجباری در مدارس متوسطه است و یک موضوع کلیدی برای آموزش شهروندی در زمینه آموزش و پرورش ملی به شمار می‌رود. نتایج نشان داده است که آموزش شهروندی در سنگاپور شامل آماده سازی جوانان برای تبدیل شدن به افرادی آگاه و مسؤول از طریق مطالعات اجتماعی است و یکی از ویژگی‌های قابل توجه برنامه درسی مطالعات

برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی» - که جامعه و نمونه آماری آن شامل دو گروه کارشناسان و برنامه ریزی و آموزش شهر قزوین و استادان دانشگاه‌های آن شهر و معلمان مقطع راهنمایی بود - نتایج بدین شرح به دست آوردند: بین دیدگاه‌های معلمان و کارشناسان به لحاظ نارسایی ابعاد تربیت شهروندی (اجتماعی، فردی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی) در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی تفاوت معنادار آماری وجود دارد. اگرچه بر اساس نتایج به دست آمده، هر دو گروه شرکت کنندگان در پژوهش بر این باور بودند که برنامه درسی فعلی پیرامون آموزش ابعاد شهروندی دارای کمبودها و نارسایی‌هایی است و از این رو آسیب پذیر است، اما از دیدگاه کارشناسان این نارسایی بیشتر بوده است.

روش پژوهش

روش این پژوهش توصیفی از نوع پیمایشی است که به بررسی میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی شهر ارومیه از دیدگاه معلمان دوره ابتدایی پرداخته است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه آموزگاران دوره ابتدایی شهر ارومیه تشکیل داده‌اند. کل جامعه آماری ۲۱۵۶ نفر بود. به منظور تعیین حجم نمونه این پژوهش، با توجه به دسترس نبودن واریانس صفت مورد مطالعه، ابتدا با استفاده از ۳۰ پرسشنامه مقدماتی نسبت p و q برآورد و سپس تعداد نمونه با استفاده از فرمول کوکران به شیوه تصادفی خوشه‌ای با سطح اطمینان ۹۵ درصد ۲۵۰ نفر محاسبه گردید. از این تعداد پرسشنامه توزیع شده ۲۱۹ پرسشنامه برگشت داده شده که نرخ بازگشت پرسشنامه ۸۷ درصد است. ابزار اندازه‌گیری در این پژوهش پرسشنامه محقق ساخته است. برای تهیه سؤالات پرسشنامه ابتدا مطالعاتی در زمینه مؤلفه‌های انتخاب شده صورت گرفت. این اطلاعات از طریق استفاده از کتب و پایان‌نامه‌های پژوهشی و مقالات مرتبط با مؤلفه‌های انتخاب شده جمع‌آوری گردید. سپس این پرسشنامه در اختیار ۴ نفر از متخصصان دانشگاه آزاد خوراسگان قرار گرفت و بارها تجدید نظر و تعدیل شد و در نهایت توسط استادان راهنما و مشاور و متخصص امر، روای صوری و محتوایی پرسشنامه فوق با ۵۹ سؤال تأیید گشت. جهت تعیین اعتبار پرسشنامه

تحقیق، پرسشنامه بر روی ۳۰ نفر از معلمان به صورت تصادفی اجرا شد و همه پاسخ‌ها توسط نرم‌افزار spss و با استفاده از روش آلفای کرونباخ مورد ارزیابی قرار گرفت. ضرایب اعتبار پرسشنامه ۰/۸۵ درصد است. جهت رسیدن به یافته‌های پژوهش از روش آمار توصیفی و استنباطی استفاده شده که در سطح آمار توصیفی از فراوانی، درصد، میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی t هتلینگ، که هدف از اجرای آن مقایسه میانگین مؤلفه‌های ۴ گانه ارزش‌های شهروندی بوده است و از t همبسته برای مقایسه زوجی اختلاف میانگین دو به دوی هر یک از مؤلفه‌های ۴ گانه ارزش‌های شهروندی از آزمون t تک متغیره برای آزمون مقایسه میانگین نمره هر یک از ارزش‌های شهروندی با میانگین فرضیه صورت گرفت و t مستقل، برای مقایسه میانگین ارزش‌های ۴ گانه شهروندی بر اساس جنسیت.

یافته‌های پژوهش

سؤال اول: از دیدگاه معلمان تا چه اندازه ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی شهر ارومیه در بعد مسؤولیت پذیری اثر بخش بوده است؟ نتایج جدول شماره ۱ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به «داشتن مسؤولیت در قبال حفظ محیط زیست» با میانگین ۴/۳۲ و کمترین میانگین مربوط به «پای بندی به وفای عهد» با میانگین ۳/۵۰ بوده است.

بر اساس نتایج جدول شماره ۲، مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۵ درصد بزرگ‌تر است. بنابراین میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی مسؤولیت پذیری در برنامه درسی دوره ابتدایی بیش از سطح متوسط است.

سؤال دوم: از دیدگاه معلمان تا چه اندازه ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی شهر ارومیه در بعد احترام به حقوق دیگران اثر بخش بوده است؟ نتایج جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به «احترام گذاشتن به حقوق پدر و مادر» و «احترام به پلیس راهنمایی و رانندگی» با

میانگین ۴/۲۶ و کمترین میانگین مربوط به «رعایت احترام متقابل» با میانگین ۳/۴۲ بوده است.

جدول ۱ - توزیع میانگین و انحراف معیار سؤالات مربوط به اثربخشی ارزش‌های شهروندی مسؤولیت پذیری در برنامه درسی دوره ابتدایی

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
۱/۶۹۹	۴/۱۴	۱- گرایش دانش‌آموزان به رعایت نظم شخصی
۱/۶۱۹	۳/۵۷	۲- توانایی پذیرش اشتباهات
۱/۸۳۰	۴/۳۲	۳- داشتن مسؤولیت در قبال حفظ محیط زیست
۱/۶۲۸	۳/۶۷	۴- تقویت خود پنداری مثبت
۱/۶۵۵	۳/۲۷	۵- انجام دقیق تکالیف دینی
۱/۶۶۳	۳/۹۸	۶- افزایش حس همکاری در امور منزل
۱/۵۶۷	۳/۸۸	۷- تلاش در جهت حفظ امانت
۱/۶۴۲	۳/۸۴	۸- حفظ سلامت جسم
۱/۷۰۵	۳/۵۳	۹- ترجیح منافع جمعی بر منافع فردی
۱/۷۵۷	۳/۹۰	۱۰- برانگیختن حس همدردی‌های بشری
۱/۷۶۴	۴/۱۸	۱۱- فرهنگ استفاده از امکانات شهری
۱/۸۰۲	۴/۲۱	۱۲- فرهنگ استفاده از اماکن عمومی
۱/۶۵۷	۳/۹۴	۱۳- رعایت بهداشت فردی
۱/۶۲۳	۳/۵۰	۱۴- پای بندی به وفای عهد
۱/۶۸۵	۳/۳۶	۱۵- انجام متعهدانه در تکالیف درسی
۱/۶۹۶	۳/۷۴	۱۶- مسؤولیت پذیری در بعد شخصی
۱/۷۱۸	۳/۷۳	۱۷- مسؤولیت پذیری در بعد اجتماعی
۱/۷۴۹	۴/۲۱	۱۸- پاکیزه نگهداشتن محیط زندگی
۱/۶۷۴	۳/۷۹	۱۹- مسؤولیت پذیری در بعد آموزشی
۱/۷۷۰	۴/۰۸	۲۰- رعایت قوانین عبور و مرور
۱/۶۴۷	۴/۱۰	۲۱- تقویت روحیه همکاری با همسالان

جدول ۲ - مقایسه میانگین نمره میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی مسؤولیت پذیری در برنامه درسی دوره ابتدایی

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	T
مسؤولیت پذیری	۳/۹۹	۱/۴۶۷	۱/۰۳۱	۳۱/۴۳

جدول ۳ - توزیع میانگین و انحراف معیار سؤالات مربوط به اثربخشی ارزش‌های شهروندی احترام به حقوق دیگران در برنامه درسی دوره ابتدایی

گویه‌ها	میانگین	انحراف معیار
۲۲- اهمیت قائل شدن به رعایت نوبت	۴/۱۹	۱/۷۶۱
۲۳- اهمیت قائل شدن برای حق تقدم	۴/۲۰	۱/۷۶۹
۲۴- احترام گذاشتن به حقوق پدر و مادر	۴/۲۶	۱/۶۳۰
۲۵- احترام گذاشتن به حقوق همسالان	۴/۰۵	۱/۷۱۷
۲۶- احترام گذاشتن به حقوق بزرگسالان	۴/۰۷	۱/۶۹۶
۲۷- تقویت روحیه مشارکت پذیری	۴/۰۰	۱/۶۵۶
۲۸- احترام گذاشتن به قوانین و مقررات	۴/۲۱	۱/۷۲۷
۲۹- احترام گذاشتن به فرهنگ‌های مختلف	۳/۹۲	۱/۸۰۹
۳۰- رعایت احترام متقابل	۳/۴۲	۱/۶۶۹
۳۱- احترام گذاشتن به سلامت افراد	۳/۷۵	۱/۶۶۴
۳۲- احترام گذاشتن به عقاید دیگران	۳/۷۰	۱/۷۲۳
۳۳- رعایت سکوت هنگام حرف زدن دیگران	۴/۱۰	۱/۸۳۳
۳۴- احترام به پلیس راهنمایی و رانندگی	۴/۲۶	۱/۶۹۱
۳۵- افزایش فرهنگ زندگی با دیگران (فرهنگ آپارتمان نشینی)	۳/۸۴	۱/۶۴۰
۳۶- احترام به حقوق همسایگان	۳/۸۴	۱/۷۰۸

قوانین اجتماعی» با میانگین ۴/۱۰ و کمترین میانگین مربوط به «انجام به موقع تکالیف درسی» با میانگین ۳/۷۲ بوده است.

بر اساس نتایج جدول شماره ۸، t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۵ درصد بزرگ‌تر است. بنابراین میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی نظم شخصی در برنامه درسی دوره ابتدایی بیش از سطح متوسط است.

بر اساس یافته‌های جدول شماره ۹، F مشاهده شده در سطح $P < / 0.05$ معنادار بوده است. بنابراین بین میزان اثربخشی ارزش‌های شهروندی تفاوت وجود دارد.

یافته‌های جدول شماره ۱۰ نشان می‌دهد که اختلاف بین میانگین نمره مسؤولیت پذیری با احترام به حقوق دیگران، مسؤولیت پذیری با میهن دوستی، مسؤولیت پذیری با نظم شخصی، احترام به حقوق دیگران با نظم شخصی معنادار بوده است.

سؤال پنجم: مقایسه عوامل اثر بخشی ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی بر حسب جنسیت بر اساس نتایج جدول شماره ۱۱، t مشاهده شده پیرامون میهن دوستی سطح $P < / 0.05$ معنادار بوده است. بنابراین بین نظرات آموزگاران مرد و زن در مورد میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی در بعد میهن دوستی تفاوت معنادار وجود دارد.

بر اساس نتایج جدول شماره ۴، t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۵ درصد بزرگ‌تر است. بنابراین میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی احترام به حقوق دیگران در برنامه درسی دوره ابتدایی بیش از سطح متوسط است

سؤال سوم: از دیدگاه معلمان تا چه اندازه ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی شهر ارومیه در بعد میهن دوستی اثر بخش بوده است؟

نتایج جدول شماره ۵ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به «اهمیت قائل شدن به پاکیزگی شهر» با میانگین ۴/۲۹ و کمترین میانگین مربوط به «ارزش گذاری به میراث فرهنگی» با میانگین ۳/۴۰ بوده است.

بر اساس نتایج جدول شماره ۶، t مشاهده شده از مقدار بحرانی جدول در سطح خطای ۵ درصد بزرگ‌تر است. بنابراین میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی میهن دوستی در برنامه درسی دوره ابتدایی بیش از سطح متوسط است.

سؤال چهارم: از دیدگاه معلمان تا چه اندازه ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی شهر ارومیه در بعد نظم شخصی اثر بخش بوده است؟

نتایج جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین نمره پاسخ‌ها مربوط به «پذیرش نظم و تبعیت از

جدول ۴- مقایسه میانگین نمره میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی احترام به حقوق دیگران در برنامه درسی دوره ابتدایی

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	T
احترام به حقوق دیگران	۳/۸۹	۰/۴۷۰	۰/۳۱	۲۸/۱۸

جدول ۵ - توزیع میانگین و انحراف معیار سؤالات مربوط به اثربخشی ارزش‌های شهروندی میهن دوستی در برنامه درسی دوره ابتدایی

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
۱/۶۳۳	۳/۶۲	۳۷- کاربرد صحیح زبان فارسی
۱/۷۳۶	۳/۶۴	۳۸- الگو گیری از قهرمانان ملی
۱/۷۴۹	۳/۴۷	۳۹- گرایش مثبت به تاریخ ملی
۱/۶۷۸	۳/۷۱	۴۰- ارزش گذاری به میراث فرهنگی
۱/۶۱۱	۳/۸۲	۴۱- احترام گذاشتن به سرود ملی
۱/۶۸۲	۳/۸۷	۴۲- تمایل به استفاده از غذاهای ایرانی
۱/۷۳۵	۳/۸۲	۴۳- تمایل به استفاده از پوشاک ایرانی
۱/۶۶۷	۳/۹۰	۴۴- تمایل به استفاده از زبان فارسی
۱/۶۶۷	۳/۷۴	۴۵- تمایل به استفاده از آثار هنرمندان ایرانی
۱/۶۷۲	۴/۰۵	۴۶- افزایش حس تعلق به میهن
۱/۸۲۷	۴/۲۹	۴۷- اهمیت قائل شدن به پاکیزگی شهر
۱/۷۲۳	۳/۶۹	۴۸- اهمیت قائل شدن به پاکیزگی شهر
۱/۶۱۶	۳/۸۴	۴۹- آشنایی با آداب و رسوم ملی
۱/۵۸۰	۳/۹۵	۵۰- احترام گذاشتن به پرچم کشور

جدول ۶ - مقایسه میانگین نمره میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی (میهن دوستی) در برنامه درسی دوره ابتدایی

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	T
میهن دوستی	۳/۸۵	۱/۳۶۲	۱/۰۲۴	۳۵/۰۵

بررسی میزان اثر بخشی مؤلفه‌های ارزش‌های شهروندی ... / ۱۶۳

جدول ۷ - توزیع میانگین و انحراف معیار سؤالات مربوط به اثربخشی ارزش‌های شهروندی نظم شخصی در برنامه درسی دوره ابتدایی

انحراف معیار	میانگین	گویه‌ها
/۷۴۷	۴/۱۰	۵۱- پذیرش نظم و تبعیت از قوانین اجتماعی
/۸۳۷	۳/۹۶	۵۲- رعایت ضوابط در استفاده از اوقات فراغت
/۷۵۴	۴/۰۰	۵۳- رعایت نظم شهری
/۷۶۵	۳/۷۴	۵۴- نظم در نگهداری وسایل شخصی
/۷۰۲	۳/۷۲	۵۵- انجام به موقع تکالیف درسی
/۷۰۴	۳/۹۰	۵۶- حضور به موقع در کلاس
/۷۱۸	۳/۸۰	۵۷- داشتن نظم در کارهای منزل
/۶۹۳	۳/۸۱	۵۸- توجه به وضعیت ظاهری
/۷۶۹	۳/۹۸	۵۹- داشتن برنامه ریزی در انجام کارها

جدول ۸ - مقایسه میانگین نمره میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی نظم شخصی در برنامه درسی دوره ابتدایی

مؤلفه	میانگین	انحراف معیار	خطای معیار	T
نظم شخصی	۳/۸۱	/۴۱۵	/۰۲۸	۲۹/۱۹

جدول ۹- مقایسه میانگین نمره میزان اثر بخشی ارزش‌های شهروندی

مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار
مسئولیت پذیری	۳/۹۹	/۴۶۷
احترام به حقوق دیگران	۳/۸۹	/۴۷۰
میهن دوستی	۳/۸۵	/۳۶۲
نظم شخصی	۳/۸۱	/۴۱۵

$$t^2=۶۵/۸۸ \quad F=۲۱/۷۵ \quad p=۰/۰۱$$

جدول ۱۰ - مقایسه زوجی اختلاف میانگین مؤلفه‌ها

مؤلفه‌ها	اختلاف میانگین	سطح معناداری
مسئولیت پذیری - احترام به حقوق دیگران	/۰۹۴	/۰۰۱
مسئولیت پذیری - میهن دوستی	/۱۳۳	/۰۰۱
مسئولیت پذیری - نظم شخصی	/۱۷۳	/۰۰۱
احترام به حقوق دیگران - میهن دوستی	/۰۳۷۱	/۱۵۳
احترام به حقوق دیگران - نظم شخصی	/۰۷۶	/۰۰۷
میهن دوستی - نظم شخصی	/۰۳۹	/۰۹۲

جدول ۱۱ - مقایسه میانگین نمره میزان اثربخشی ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی دوره ابتدایی از نظر آموزگاران مرد و زن

جنسیت مؤلفه‌ها	مرد		آزمون لوین		آزمون t	
	میانگین	انحراف معیار	F	P	T	P
مسئولیت پذیری	۴/۰۱	/۴۸۲	/۰۰۴	/۹۵۱	/۹۰۲	/۳۶۸
احترام به حقوق دیگران	۳/۹۳	/۴۷۱	/۰۹۳	/۷۶۱	۱/۵۵	/۱۲۲
میهن دوستی	۳/۹۰	/۳۸۹	۱/۶۴	/۲۰۳	۲/۱۶	/۰۳۲
نظم شخصی	۳/۸۳	/۴۷۷	۹/۷۹	/۰۰۲	/۵۵۹	/۵۷۷

بحث و نتیجه‌گیری

اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و زیست محیطی می‌شود. بنابراین اگر بخواهیم شهروندانی مسئولیت پذیر و فعال در جامعه داشته باشیم، پیشنهاد می‌شود تا برنامه ریزی مناسب و روش‌های تدریس مناسب برای آموزش این بعد از ارزش‌ها را از نظر دور نداریم و مسؤولان تعلیم و تربیت با عزمی راسخ و با تدوین برنامه‌های آموزشی درسی متنوع، تربیت شهروندان مفید را در صدر اقدامات و فعالیت‌های خود قرار دهند.

نتایج حاصل از این پژوهش در زمینه مؤلفه احترام به حقوق دیگران با نتایج تحقیق آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵)،

نتایج حاصل از این پژوهش در زمینه مسؤولیت پذیری، با نتایج تحقیقات اسکوجن (۲۰۱۰)، فالكويست (۲۰۰۸) مطابقت دارد و از تفسیر یافته‌های این بخش می‌توان چنین استنتاج نمود که برنامه‌های درسی رشد دهنده مسؤولیت پذیری اجتماعی هستند. در برنامه‌های درسی باید انواع مسؤولیت‌های اجتماعی را شناخت و آنها را درست طبقه بندی کرد که طبقه بندی هر کشور مختص آن کشور باشد. در مطالعات انجام شده، مسؤولیت‌های قابل توجه در برنامه‌های کشور شامل ۶ دسته مسؤولیت‌های دینی، مدنی،

خانواده و فرزندانم و هر کس که نوشته من به دست او می‌رسد شما را به تقوای الهی و نظم در کارهایتان سفارش می‌کنم.» بنابراین در برنامه‌های درسی باید تا جایی که ممکن است به این امر توجه شود و در نظر گرفتن این بعد از ارزش‌ها در پایه‌های مختلف و روش‌های تدریس متناسب با آن از نهایت ضرورت برخوردار باشد.

منابع

آشتیانی، ملیحه؛ فتحی واجارگاه، کوروش؛ یمینی، محمد؛ دوزی سرخابی (۱۳۸۵). لحاظ کردن ارزش‌های شهروندی در برنامه درسی برای تدریس در دوره دبستان، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال پنجم، شماره ۷.

سپیانی، عبدالرضا؛ سعادت‌مند، زهره؛ کریمی، فریبا (۱۳۸۶). شیوه‌های آشنا سازی دانش‌آموزان دوره متوسطه فریدون‌شهر با حقوق شهروندی، دانش و پژوهش در علوم تربیتی، شماره ۱۵.

سیف نراقی، مریم؛ نادری، عزت‌اله؛ شریعتمداری، علی؛ حسینی مهر، علی (۱۳۸۸). بررسی مقایسه‌ای دیدگاه کارشناسان و معلمان شهر قزوین به لحاظ نارسایی‌های آموزش و تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره راهنمایی تحصیلی، فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، سال دوم، شماره ۵.

شریعتمداری، علی. (۱۳۸۵). جامعه و تعلیم و تربیت، تهران، امیرکبیر.

فتحی واجارگاه، کوروش؛ واحد چوکده، سکینه (۱۳۸۵). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن، فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، شماره ۱۷.

گارسیا، گورید؛ لوئیس خوزه. آموزش ابتدایی در آستانه قرن بیست و یکم، ترجمه نوروز علی مهدی پور (۱۳۷۴)، انتشارات امیرکبیر.

مهرمحمدی، محمود (۱۳۷۷). آموزش و پرورش و جامعه مدنی، پژوهش‌های تربیتی، ۳ و ۴.

فالكويست (۲۰۰۸) مطابقت دارد و از آنجایی که احترام به حقوق دیگران ارزشی است که در جامعه ایرانی تأکید و توصیه دینی دارد، از اهمیت و ارزش بالایی برخوردار است و می‌توان این ارزش‌ها را در دانش‌آموزان درونی کرد. بنابراین پیشنهاد می‌شود تا برنامه درسی، چارچوبی برای تصمیم‌گیری فراهم آورد که در قالب آن با بحث از اهداف، محتوا، روش‌های تدریس، ارزشیابی و نظایر آن تلاش می‌شود که تجربیات یادگیری و یاددهی سازمان دهی گردد. اما شایان ذکر است که ارزش‌ها تنها از طریق برنامه درسی صریح و اعلام شده انتقال نمی‌یابند، بلکه گاه بیشترین تأثیر از راه‌های ضمنی صورت می‌گیرد.

نتایج حاصل از تحقیق آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵)، آرتور و بیلی (۲۰۰۰)، سپیانی و همکاران (۱۳۸۶) پیرامون میهن دوستی، با یافته‌های این پژوهش کاملاً مطابقت دارد و این مؤلفه باید در برنامه‌های درسی دوره ابتدایی مد نظر قرار گیرد. زیرا میهن پرستی یکی از متغیرهای هویت ملی است و هویت ملی یکی از مؤلفه‌های مطرح شده در بعد شهروندی است. هویت ملی شامل ابعاد است از جمله: ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، جغرافیایی، مذهبی و تاریخی که از بین آنها بعد فرهنگی از همه مهمتر است. زیرا این بعد موجب انسجام سایر ابعاد می‌شود. مانند ارزش گذاری به میراث فرهنگی که نشان از نوعی میهن پرستی دارد. بنابراین اگر بخواهیم جامعه‌ای آبادتر و بهتر داشته باشیم، پیشنهاد می‌شود تا برنامه درسی به پرورش روحیه حفظ و حراست از دستاوردهای گذشتگان و فرهنگ قومی، تأکید بر آشنایی با اعیاد ملی - مذهبی و آداب و رسوم ویژه آنها، آشنایی دانش‌آموزان با آثار فرهنگی و هنری، معرفی آداب و رسوم و آیین‌های مناطق گوناگون کشور که از ابعاد فرهنگی در تربیت شهروندی است مبادرت ورزد.

نتایج حاصل از تحقیق آشتیانی و همکاران (۱۳۸۵)، سیف نراقی و همکاران (۱۳۸۸) با یافته‌های این پژوهش در زمینه نظم شخصی مطابقت دارد. نیاز به نظم و تربیت جزو نیازهای اساسی روانی به شمار می‌رود و رنگ و شکل خاصی به زندگی می‌بخشد. حضرت علی (ع) نیز در این زمینه می‌فرماید: «شما را ای حسن و حسین و همه

London: famler

Boon J, Sim Y, Print M. 2005. Citizenship Education and Social Studies. In Singapore: A national Agenda International Journal citizenship and Teacher Education vol. 1, No1,pp:223-24

Birzea C. 2000. Education For Democratic Citizenship.A Life long Learning prespective Strasbourg: concil of europ of publication,.

Oliver D, Heater D. 1994. The Foundation of citizenship. Great Britain: Harrester wheat- sheaf press, PP: 230-250

Fahlquist J.N. 2008.Moral responsibility for environmental problems individual or institution? Published springer, 22:102-124

Middleton J. (2003). Citizenship toolkit prevides much needed support. URL: <http://www.Enrich.uk.Net/news/article/30>

Skogen R. 2010.The missing element to achieving a citizenship- as practice: Balancing freedom and responsibility in schools today university of Alberta interchange, vol.41,NO 1

Keer D. 2002. An international review of citizenship in the curriculum: The IEA national case study and the INCA Arcive. In: Gita khamsi, Torney purta and John schwille (ed)2002. New paradigm and paradoxes in education for citizenship, vol. 5, pp: 202-237 .